

Томазов Валерій (м. Київ)

Кандидат історичних наук, зав. сектору генеалогічних та геральдичних досліджень Інституту історії України НАН України.
УДК 930.2:929.7 Вернадські

РІД ТА РОДИННЕ ОТОЧЕННЯ АКАДЕМІКА ВОЛОДИМИРА ІВАНОВИЧА ВЕРНАДСЬКОГО

У статті простежується родовід Вернадських, витоки якого сягають козацьких часів. Саме з цього славного роду походить один з найзначніших учених ХХ ст. Володимир Іванович Вернадський. Вернадські породичалися з іншими відомими українськими родами — Константиновичами, Старицькими, Короленками, Модзалевськими, серед яких було також чимало цікавих особистостей.

Ключові слова: *Вернадські, Константиновичі, Володимир Іванович Вернадський, рід, козацька старшина.*

Кожна особистість, значною мірою, є продуктом сім'ї, роду. А тому і вивчення сімейної історії, традицій, інтересів, поглядів, які побутують у родині, проливають світло на середовище формування особистості, питання спадковості та наступності поколінь. На щастя, сучасна наука вже не відкидає розробки в галузі генеалогії та євгеніки і схильна визнати можливість передачі обдарованості за спадковістю. Підтвердженням гіпотези про існування «гена обдарованості» можуть бути окремі династії видатних діячів культури, науки, військового мистецтва. Серед них, наприклад, видатні голландські математики Бернуллі, німецькі музиканти та композитори Бахи.

Зміна соціально-політичного устрою на території колишньої Російської імперії трагічно позначилася на розвитку вітчизняної генеалогії. Як дисципліна, що скомпрометувала себе вивченням родоводів аристократичних родів, вона не мала право на існування. Відтоді, з 1920-х рр., почався її занепад. Але вчені, які розуміли значення генеалогії для подальшого поступового розвитку суспільних та природничих наук, намагалися продовжувати ці дослідження, ідучи на компроміси з владою. Так, протягом десятка років — до 1930 р. — досить активно велися розробки в галузі євгеніки, що відокремилася в самостійну наукову дисципліну, використовуючи генеалогічні методи в дослідженнях.

Ще у 1918 р. з'явилася брошура М. Рибникова «Биографический институт», де автор закликав збирати матеріали щодо діяльності видатних людей та вивчати історію їх родин для висвітлення проблем наслідування¹. В іншій своїй праці «Биографии и их изучение» М. Рибников

твердить про необхідність вивчення спадкових здібностей, що унаслідуються як з батьківського боку, так і з материнського².

Таким чином, була підготовлена база для виникнення евгенічних товариств та часописів. У жовтні 1920 р. в Москві створено «Российское евгеническое общество» під керівництвом видатного біолога М.К. Кольцова, яке з 1922 р. почало видавати «Русский евгенический журнал». У лютому 1921 р. в Петрограді засновано «Бюро по евгенике» під керівництвом Ю.О. Филипченка. Але невдовзі останнє було переформоване в «Бюро по генетике» (1926 р.), а потім — у «Лабораторию по генетике» АН СРСР (1930 р.) та Інститут генетики АН СРСР (1935 р.). Бюро з 1922 р. видавало часопис «Известия Бюро по евгенике» (1926 р. — «Известия Бюро по генетике», 1930 р. — «Труды Лаборатории по генетике», 1935 р. — «Труды Института генетики»).

Московський журнал був більш насичений генеалогічними розвідками. Автори цих досліджень приділяли значну увагу вивченню здібностей пращурів видатних особистостей та намагалися обґрунтувати можливість їх наслідування. Теза про спадковість обдарованості переконливо доводилась у статтях, присвячених цілим династіям видатних діячів культури та науки — Пушкіним, Толстим, Муравйовим, Самаріним та ін.³

Із праць, що з'явилися в Ленінграді, найбільш значна «Действительные члены Академии наук за последние 80 лет (1846–1924)», де наводяться генеалогічні таблиці родів, що уславилися на поприщі науки — Струве, Гроти, Соловйови, Бекетови, Ляпунови⁴.

Проблемі спадковості здібностей приділяло увагу чимало дослідників, серед них і В.І. Вернадський. Можливо причину його зацікавленості цією проблемою варто шукати в особистому досвіді, адже серед близьких родичів вченого було багато видатних людей.

Рід В.І. Вернадського був козацько-старшинського походження⁵. За родинними переказами, його засновником був литовських шляхтич Верна, який жив у середині XVII ст. та брав активну участь у Визвольній війні українського народу під проводом Богдана Хмельницького. Однак першою достовірною постаттю є військовий товариш Стефан Вернадський (Вернацький; кінець XVII — початок XVIII).

Прадід видатного вченого — козак Іван Никифорович Вернадський (бл. 1730 — після 1786), син значкового товариша, — здобув освіту в Переяславському колегіумі та Києво-Могилянській академії. Пізніше Іван оселився на Чернігівщині і став священником у селі Церковище. 1786 р. його рід був визнаний у російському дворянстві та внесений до першої частини Родословної книги Чернігівського намісництва. Докази про шляхетне походження роду базувалися на свідченнях дванадцяти дворян, що було передбачено тодішнім законодавством, але пізніше ця норма була

скасована, і Вернадські, як і багато інших представників козацької старшини, були позбавлені дворянства.

Одружений Іван Никифорович був з донькою диякона Пелагеєю Леонтівною Леонтович та мав трьох синів — Василя (1769–1838), Івана (бл. 1778–?) і Микиту (1780–1852) та доньку Марію (1775–?; у шлюбі Могилевську).

Старший із синів — Василь Іванович, дід В.І. Вернадського — одержав освіту в Московській медико-хірургічній академії. Він брав участь у військових походах російської армії на чолі з О.В. Суворовим і М.І. Кутузовим в Австрію, Італію, Швейцарію, в тому числі й героїчно-легендарному поході через Чортів Міст у 1799 р. 1826 р. Василь Іванович отримав чин колезького радника та з 1830 р. служив ординатором Київського військового шпиталю. 1819 р. він розпочав процес долучення своєї родини до російського дворянства, який закінчився у 1853 р. указом Урядового Сенату про внесення родини Вернадських до 3-ї частини Родовідної книги Чернігівської губернії за вислуженими Василем Івановичем чинами.

Бабусею В.І. Вернадського була Єлизавета Яківна Короленко (1781–1844), яка, за сімейною легендою, походила з роду одного з ватажків Хмельниччини, миргородського полковника Івана Короля. Рідний племінник Єлизавети Яківни — повітовий суддя, колезький асесор Галактіон Опанасович Короленко (1810–1868) — був батьком видатного російського письменника В.Г. Короленка⁶.

У Василя Івановича та Єлизавети Яківни Вернадських було чотири сина: Авксентій (1813–?), Харитон (1814–1829), Хрисанф (1816–?), Іван (1821–1884) і донька Ольга.

Молодший із синів — Іван Васильович — став батьком В.І. Вернадського. Народився Іван Васильович Вернадський у Києві, де 1841 р. блискуче закінчив університет. Після недовгого перебування на посаді гімназійного викладача російської словесності, він 1843 р. був відряджений Університетом св. Володимира за кордон для вдосконалення знань з політекономії. В 1847 р. Іван Васильович захистив у Петербурзі магістерську дисертацію «Очерки теории потребностей» (СПб., 1857) та посів кафедру політекономії Київського університету (1846–1849). У науковій діяльності Іван Васильович був послідовником манчестерської школи політекономії. Після захисту 1849 р. докторської дисертації на тему «Критико-историческое исследование об итальянской политико-экономической литературе до начала XIX века» (М., 1849) і затвердження в тому ж році екстраординарним професором, був переведений на відповідну кафедру Московського університету. В 1851 р. у віці 30 років Іван Васильович став ординарним професором. Невдовзі йому було запропо-

новано переїхати до Петербурга і посісти місце чиновника з особливих доручень при Міністерстві внутрішніх справ. У Петербурзі він продовжував викладацьку діяльність в Головному педагогічному інституті (1857–1859) та Олександрівському ліцеї (1861–1868). У петербурзький період широко розгорнулася його журналістська, видавнича та громадська діяльність. У 1857 р. ним був заснований «Экономический указатель», що користувався заслуженою популярністю у передової російської читацької аудиторії, оскільки порушував актуальні проблеми російського суспільства. Але 1868 р. через хворобу Іван Васильович разом із сім'єю переїхав до Харкова, де став керуючим банком, а також головою Товариства взаємного кредиту та товаришем голови Статистичного комітету. У харківський період у гостинному домі Вернадських часто бували професор Харківського університету Д.І. Качанівський, відома діячка народної освіти Х.Д. Алчевська, Г.Ф. Квітка-Основ'яненко. Близькими приятелями Івана Васильовича були Т.Г. Шевченко та М.О. Максимович. Особистість Івана Васильовича — людини передових суспільних поглядів, виняткової чесності, порядності та інтелігентності, талановитого вченого, патріота — завжди привертала увагу неординарних людей⁷.

Одружений Іван Васильович був двічі. Перша дружина професора Вернадського — Марія Миколаївна Шигаєва (1831–1860), донька відомого російського економіста, — перша російська жінка-економіст. Вона багато зробила для популяризації економічних знань, друкуючи статті в «Экономическом указателе». Марія Миколаївна першою порушила питання про жіночу працю. Після її смерті у віці 29 років, Іван Васильович видав статті Марії Миколаївни окремою книжкою — «Собрание сочинений покойной М.Н. Вернадской, ур. Шигаевой» (СПб., 1862). 1861 р. була видана її праця «Опыт популярного изложения основных начал политэкономии». Чимало зробила Марія Миколаївна для ознайомлення російської публіки з досягненнями західноєвропейської економічної думки: переклала з англійської «Понятия Гопкинса о народном хозяйстве» (М., 1856), з французької — «Начало финансов» Ж. Гарньє (СПб., 1863). Рання смерть Марії Миколаївни не дала повністю розвинутися її таланту⁸.

Вдруге Іван Васильович був одружений з Ганною Петрівною Константинович (1837–1898). Ганна Петрівна — мати В.І. Вернадського — була артистичною, художньою натурою, тонкою поціновувачкою музики. Вона мала сильний голос — мецо-сопрано, мріяла виступати на сцені, але її мати мала іншу думку щодо долі своєї доньки. Лише пізніше, вже перебуваючи у шлюбі, Ганна Петрівна все ж співала у Петербурзі в хорі М.О. Балакірева.

Рід Константиновичів, так як і рід Вернадських, належав до козацької старшини⁹. Родозасновником їх був грек Костянтин, що жив у перший

половині XVII ст. у місті Триколі в Румелії. Його ім'я стало родовим прозвиськом для нащадків. Син Костянтина — Анастасій (? — до 1784) — переселився в Україну, де й влаштувався в місті Переяславі, слугуючи в полковій адміністрації комісаром та отримавши уряд значкового товариша.

Син останнього — бунчуковий товариш, згодом прем'єр-майор Христофор Анастасійович Константинович (1741–1786) — 1784 р. разом з братами й дітьми був внесений до 4-ої частини Родословної книги Київського намісництва.

Одружений він був із Софією Семенівною Капцевич (бл. 1752–?), донькою переяславського сотника. Вона другим шлюбом була за надвірним радником Яковом Івановичем Гулаком (? — після 1798), пов'язавши Константиновичів родичанням з відомим письменником, кирило-мефодіївцем Миколою Івановичем Гулаком (1822–1899)¹⁰.

Одним із синів Христофора Константиновича і Софії Капцевич був батько Ганни Петрівни Вернадської — Петро Христофорович Константинович (1785–1850). Він брав участь у війні 1812 р., відзначився під Смоленськом та Бородіном. 19 квітня 1836 р. Петро Христофорович був призначений командиром Київського артилерійського гарнізону, а 26 січня 1848 р. став генералом-майором. Матір'ю Ганни Петрівни Вернадської була донька відставного майора Вікторія Мартинівна Красницька (бл. 1796–1862).

Петро Христофорович мав садибу на Липках у Києві, яка нерозривно пов'язана з іменем Володимира Івановича Вернадського, оскільки вчений часто гостював у свого дідуся. В.І. Вернадський так згадував про свою матір: «Родилась она в Киеве в помещицъей семье, уже тогда почти исключительно состоящей из военных. Ее отец — артиллерийский генерал, был служака, но человек хороший, судя по рассказам, оригинальный тип старого малорусского казачества (он говорил почти только по малороссийски)»¹¹.

З дітей Петра Христофоровича і Вікторії Мартинівни Константиновичів, окрім Ганни Петрівни Вернадської, відзначимо синів Івана та Олександра і доньку Єлизавету.

Єлизавета Петрівна Константинович (1808–1889) — тітка академіка В.І. Вернадського — була одружена з надзвичайно популярним у військах генералом від артилерії Олександром Петровичем Нейоловим (1816–1900).

На військовому поприщі були відомі й дядьки В.І. Вернадського. Старший — Іван Петрович (1818–1877) — капітан 1-го рангу і виконуючий доручень по морській лінії при Кавказькій армії. Одружений він був двічі: перша дружина — Марія Софронівна Гаврилова (?–1850),

донька протоієрея грецької церкви в Севастополі, а друга — Марія Григорівна Чалікова (?–1866), донька керченського купця-грека.

З нащадків Івана Петровича Константиновича відзначимо лише двох доньок від першого шлюбу — Ольгу та Олександру, двоюрідних сестер академіка В.І. Вернадського.

Старша — Ольга Іванівна (1845–?) — 1863 р. вийшла заміж за Олександра Івановича Николича (?–1886), інспектора Тифліської жіночої гімназії, статського радника і видавця «Судебной газети».

Друга — Олександра Іванівна (1848–1920) — 1868 р. взяла шлюб з Львом Миколайовичем Модзалевським (1837–1896), видатним педагогом і літератором, що походив з козацько-старшинського роду.

Лев Миколайович був наставником-доглядачем дітей Великого князя Михайла Миколайовича, згодом інспектором та директором Тифліської Великої княгині Ольги Федорівни жіночої гімназії, окружним інспектором Кавказького навчального округу, головою Кавказького цензурного комітету, членом Ради попечителів Кавказького навчального округу, членом Тимчасової комісії зі складання проекту «Положення об управленні Кавказким краєм». 1884 р. Л.М. Модзалевський повернувся до Петербурга, де був викладачем та членом Ради Маріїнського інституту, директором Санкт-Петербурзького училища глухонімих. Він отримав чин дійсного статського радника та був відзначений багатьма орденами.

Лев Миколайович залишив значну літературну й педагогічну спадщину. Серед його педагогічних творів слід назвати «Быт студентов в Германии» (СПб., 1865), «Очерк истории воспитания и обучения с древнейших до наших времен» (СПб., 1866–1867; 1874–1877; 1892–1899), «Ян-Амос Каменський, основатель новой педагогики» (СПб., 1892), «Значение христианства для воспитания» (СПб., 1892). Він багато друкувався в різних часописах: «Журнале Министерства Народного Просвещения», «Учителе», «Народной школе», «Вестнике воспитателя», «Семье и школе», «Русской школе», «Родном слове» та ін. Лев Миколайович разом з К. Сент-Ілером відредагував скорочене видання праці К. Ушинського «Человек, как предмет воспитания» (СПб., 1892). З літературних творів Л.М. Модзалевського була видана лише збірка пісень для малят «Свирель» (М., 1878; СПб., 1900). З науковою, літературною, педагогічною діяльністю Л.М. Модзалевський успішно поєднував і громадську: в 1893–1896 рр. він був депутатом дворянства Гдовського повіту Петербурзької губернії, виконував обов'язки Гдовського повітового предводителя дворянства.

З братів Л.М. Модзалевського необхідно відзначити Костянтина і Олександра Миколайовичів. Старший — Костянтин (1844–1921) — був секретарем відділу статистики Імператорського руського географічного

товариства, редактором-видавцем журналів «Семья и школа» і «Педагогическая хроника», постійним співробітником і помічником редактора журналу «Русская школа» Я. Гуревича. Костянтин Миколайович разом з князем О. Мещерським видав «Свод материалов по кустарной промышленности в России» (СПб., 1874), «Историю воспитания и обучения для учителей и воспитателей» (СПб., 1883) і книгу для дітей «Последний из рода Гортензиев. Рассказ из Римской жизни начала императорского периода. Переделка с немецкого» (СПб., 1894).

А молодший — Олександр Миколайович (1849–?) — ієромонах російського Пантелеймонівського монастиря на Афоні Анастасій. Він відомий як автор духовної праці «Духовнонравственна педагогика, или советы родителям и наставникам, как воспитывать в детях нравственность и благочестия» (М., 1862).

Широко відомі і сини Лева Миколайовича Модзалевського і Олександри Іванівни Константинович — двоюрідні племінники академіка В.І. Вернадського — Борис Львович Модзалевський (1874–1928), член-кореспондент АН СРСР, літературознавець-пушкініст і історик Вадим Львович Модзалевський (1882–1920) — український громадський і культурний діяч, історик і генеалог, автор фундаментальних «Малороссийского родословника» і «Малороссийского гербовника»¹².

Другий дядько В.І. Вернадського — Олександр Петрович Константинович (1832–1903) — військовий і державний діяч, кавалер багатьох орденів. 19 лютого 1877 р. він став генерал-майором, а пізніше був призначений військовим губернатором Тургайської області і командуючим у ній військами. 1883 р. Олександр Петрович був призначений Бессарабським губернатором, а 1889 р. став генерал-лейтенантом і членом Ради міністра внутрішніх справ¹³.

Його син, двоюрідний брат В.І. Вернадського — Костянтин Олександрович Константинович (1869–1924), відомий земський діяч, неодмінний член Уфимського губернського у селянських справах присутствія, був одружений з Вірою Анатоліївною Пушкіною (1871–?), донькою лукоянського земського начальника Анатолія Львовича Пушкіна (1846–1905), внучатою племінницею О.С. Пушкіна (онука його брата Львовушки)¹⁴.

Дивні генеалогічні сюрпризи підносить нам родовід і дружини В.І. Вернадського — Наталії Єгорівни Старицької (1862–1943). Рід Старицьких, так само як Вернадських та Константиновичів, походить з козацької старшини¹⁵.

Дід Наталії Єгорівни — Павло Григорович Старицький (бл. 1774 — після 1835) — в юнацтві учасник військових походів (був при облозі Очакова і Бендер), а потім полтавський громадський і земський діяч:

засідатель полтавського земського суду, підкоморій полтавського повіту, полтавський повітовий предводитель дворянства.

Його друга дружина — бабуся Наталії Єгоровни — донька штабс-лікаря Наталія Федорівна Арендт була сестрою лейб-медика імператорського двору Миколи Федоровича Арендта (1786–1859), приставленого Миколою I до вмираючого Пушкіна, відтак, і родичкою великого німецького поета Генріха Гейне, оскільки брат останнього Максиміліан (1807–1879), відомий російський хірург, науковець та письменник, був одружений з удовою лейб-медика Генрієттою Ричардівною Арендт, народженою Шиллінгворт.

Батько Наталії Єгоровни — тесть В.І. Вернадського — Єгор Павлович (1825–1899) — видатний правник, сенатор (1867 р.), дійсний статський радник, старший голова Тифліської судової палати (1867–1873) й автор «Положення о размежевании Закавказского края», член Державної ради Російської імперії (1879 р.), голова кодифікаційного відділу (1802–1803) та Департаменту законів (1883–1885) Державної Ради, один із відомих борців за втілення в життя судової реформи Олександра II.

Його брати — полтавські земські діячі Петро Павлович (1836–1902), голова Полтавської повітової (1886–1902) і член Полтавської губернської (1878–1886) земських управ та Олександр Павлович (1841–1925), член Полтавської губернської земської управи (1889–1904) та полтавський повітовий предводитель дворянства (1904–1908), член 3-ї Державної думи від Полтавської губернії (1908–1912).

Брат дружини В.І. Вернадського — Георгій Єгорович (1867–1946) — пішов шляхом батька, став юристом. Він був членом Полтавського окружного суду і присяжним повіреним у Полтаві. Зі своєю основною службою Георгій Єгорович поєднував громадську діяльність, будучи гласним Полтавської міської Думи, членом Училищної Ради і попечителем Полтавського реального училища. Під час Денікінщини Георгія Єгоровича було призначено полтавським губернатором. Після встановлення більшовицької влади вимушений був емігрувати.

Його донька — Ганна Георгіївна (1908–1981), французька художниця-абстракціоністка, живописець, майстер декоративного мистецтва та книжковий графік.

Четвероюрродним братом Наталії Єгоровни був відомий український письменник, драматург і театральний діяч Михайло Петрович Старицький.

Відомими особистостями були й діти В.І. Вернадського і Н.Є. Старицької. Син — Георгій Володимирович Вернадський (1884–1973) — обрав наукову кар'єру в галузі суспільних наук. До речі, гуманітарні науки були близькі і його батькові, зацікавлення якого були надзвичайно

широкі і якого сміливо можна назвати вченим-енциклопедистом. Георгій Володимирович займався викладацькою і науковою діяльністю спочатку в Пермському університеті, а потім в Сімферополі — в Таврійському. Після еміграції в 1920 р. оселився в Празі, а згодом посів кафедру російської історії Єльського університету (США).

Донька академіка В.І. Вернадського — Ніна Володимирівна, в одруженні Толль (1898–1986) — була лікарем-психіатром. У 1922 р. виїхала до брата у Прагу, пізніше до США. Її чоловік — Микола Петрович Толль (1894–1985), археолог, візантолог, іраніст, який з 1929 р. — заступник директора семінару імені М.П. Кандакова у Празі, а після перетворення семінару в інститут — його директор. 1939 р. М.П. Толль переїхав до США, працював у Єльському університеті, обіймав кафедру іраністики. Їхня донька — Тетяна (нар. 1929 р.), єдина онука В.І. Вернадського — померла у 2004 р.

Томазов Валерій (з. Київ)

Кандидат исторических наук, заведующий сектором генеалогических и геральдических исследований Института истории Украины НАН Украины.

Род и родственное окружение академика Владимира Ивановича Вернадского.

В статье исследуется родословная рода Вернадских, истоки которого уходят в эпоху казачины. Именно из этого славного рода происходит один из крупнейших ученых XX в. Владимир Иванович Вернадский. Вернадские были связаны родством и с другими известными украинскими родами — Константиновичами, Старицкими, Короленками, Модзалевскими, среди которых было немало интересных личностей.

Ключевые слова: Вернадские, Константиновичи, Владимир Иванович Вернадский, род, казацкая старшина.

Valerii Tomazov (Kyiv)

Head of the Sector of Genealogical and Heraldic Research at the Institute of History of Ukraine at the National Academy of Sciences of Ukraine, Candidate of Historical Sciences.

The kinships of the academician Volodymyr Ivanovych Vernadsky.

In the article, the genealogy of Vernadsky's family that begins from the Cossacks time has been researched. The Vernadskys were related to other famous Ukrainian families, namely the Konstantynovyches, the Starytskiys, the Korolenkos and the Modzalevskiys. There were many outstanding persons among them.

Keywords: the Vernadskys, the Konstantynovyches, V.I. Vernadsky, kinship, the Cossack starshyna.

¹ Рыбников Н. Биографический институт. — М., 1918.

² Рыбников Н. Биографии и их изучение. — М., 1920.

³ Чулков Н.П. Генеалогия декабристов Муравьевых // Родословная гениальности: из истории отечественной науки 1920-г гг. / Сост., вст. ст., ком. Е.В. Пчелова. — М., 2008. — С. 145–156; Чулков Н.П. Род графов Толстых // Родословная гениальности: из истории отечественной науки 1920-г гг. / Сост., вст. ст., ком. Е.В. Пчелова. — М., 2008. — С. 95–

104; Золотарев В. Родословные А.С. Пушкина, гр. Л.Н. Толстого, П.Я. Чаадаева, Ю.Ф. Самарина, А.И. Герцена, кн. П.А. Кропоткина, кн. С.Н. Трубецкого // Родословная гениальности: из истории отечественной науки 1920-г гг. / Сост., вст. ст., ком. Е.В. Пчелова. — М., 2008. — С. 161–177.

⁴ Лепин Т.К., Лус Я.Я., Филипченко Ю.А. Действительные члены Академии наук за последние 80 лет (1846–1924) // Родословная гениальности: из истории отечественной науки 1920-г гг. / Сост., вст. ст., ком. Е.В. Пчелова. — М., 2008. — С. 247–293.

⁵ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. — Ф. 2. Збірка В.Л. Модзалевського. — № 17961; Вибрані наукові праці академіка В.І. Вернадського. — К., 2012. — Т. 2: Володимир Іванович Вернадський. Листування з українськими вченими. — Кн. 1: Листування: Д–Я. — Ч. 1: Д–Н / Авт.-укл.: О.С. Онищенко, В.Ю. Афіані, О.Д. Василюк та ін. — С. 636–662.

⁶ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. — Ф. 2. Збірка В.Л. Модзалевського. — № 17477–17544.

⁷ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. — Ф. 2. Збірка В.Л. Модзалевського. — № 17961; Баландин Р.К. Вернадский Иван Васильевич // Русские писатели: 1800–1917. — М., 1989. — Т. 1. — С. 428–429; В.И. Вернадский: Жизнь и деятельность на Украине / Сытник К.М., Апанович Е.М., Стойко С.М. — К., 1988. — 368 с.; Дмитриев А.Л. Иван Васильевич Вернадский как статистик // Вопросы статистики. — 2010. — № 10. — С. 73–76; Ковалевська О. Видатний вчений, освітянин, громадський діяч: 24 травня — 180 років від дня народження І.В. Вернадського // Вісник Національної академії наук України. — 2001. — № 5. — С. 58–63.

⁸ В.И. Вернадский: Жизнь и деятельность на Украине / Сытник К.М., Апанович Е.М., Стойко С.М. — К., 1988. — 368 с.

⁹ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. — Ф. 2. Збірка В.Л. Модзалевського. — № 17477–17544; Там само. — № 17609–17690; Там само. — № 18072–18197; Там само. — № 18982; Там само. — № 18998; Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник: В 4-х т. — Т. 2. — К., 1910. — С. 427–441.

¹⁰ Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник: В 4-х т. — Т. 1. — К., 1908. — С. 366–370.

¹¹ Страницы автобиографии В.И. Вернадского / Сост. Н.В. Филиппова. — М., 1981. — С. 9.

¹² Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник: В 4-х т. — Т. 3. — К., 1912. — С. 777–824; Модзалевский Н.Л., Шумков А.А. Модзалевские // Дворянский календарь. — СПб., 1997. — Тетрадь 2. — С. 61–68; Руммель В.В. Модзалевские (Модзолевские, Моддалевские). — СПб., 1902. — 22 с.

¹³ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. — Ф. 2. Збірка В.Л. Модзалевського. — № 17477–17544; Там само. — № 17609–17690; Там само. — № 18072–18197; Там само. — № 18982; Там само. — № 18998; Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник: В 4-х т. — Т. 2. — К., 1910. — С. 427–441.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник: В 4-х т. — Т. 4. — К., 1914. — С. 739–757.